

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/21/92-95>

Aynur Məmmədova
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
mehdizade-2017@bk.ru

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA İNNOVASIYA YÖNÜMLÜ İNVESTİSIYA QOYULUŞLARI

Xülasə

Kənd təsərrüfatı sahəsində uğur qazanmaq üçün təbii və digər resursların olması ilə yanaşı və daha çox həmin resurslardan daha səmərəli istifadə etməkdən asılıdır. Belə imkanı kənd təsərrüfatı istehsalçılarında öz istehsallarında tətbiq edəcəkləri innovasiyalar verir. Kənd təsərrüfatı sahəsinə innovasiyaların tətbiqi böyük maliyyə qoyuluşları tələb edir. İnnovasiya yönümlü investisiya qoyuluşları bu məsələdə kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarında böyük dəstək verir. Bu baxımdan tədqiqatımızın mövzusu kifayət qədər aktualdır. Məqalədə kənd təsərrüfatında innovasiya yönümlü investisiya qoyuluşlarından, onların xüsusiyyətlərindən bəhs edilir.

Açar sözlər: innovasiya, investisiya, maliyyə, özəl investorlar, dövlət dəstəyi, innovasiya strategiyası, səmərə

Aynur Mammadova
Azerbaijan State Agrarian University
mehdizade-2017@bk.ru

Investments for innovation in agriculture

Abstract

Success in agriculture depends not only on the availability of natural and other resources, but also on the more efficient use of those resources. Such an opportunity gives agricultural producers innovations that they will apply in their production. The implementation of innovations in the field of agriculture requires large financial investments. Innovation-oriented investments provide great support to agricultural commodity producers in this regard. From this point of view, the topic of our research is quite relevant. The article talks about innovation-oriented investments in agriculture and their characteristics.

Keywords: innovation, investment, finance, private investors, state support, innovation strategy, efficiency

Giriş

Müasir dövrün böyük siyasi xadimi olan heydər Əliyevin Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında müstəsna rolu vardır. Onun hakimiyyəti dövründə Azərbaycan keçmiş Sovetlər İttifaqı respublikalarının içində çiçəklənən bir diyara çevrilmişdir. İqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi, aqrar sahədə aparılan köklü islahatlar və Heydər Əliyevin bilavasitə qayğısı sahəsində 1993-2003-cü illərdə ölkənin kənd təsərrüfatı çılğın inkişaf dövrü keçmişdir. Belə ki, 1993-cü ildə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu 10,7 milyon manat olmuşdur, 2003-cü ildə isə bu göstərici 13 dəfədən çox artaraq 1450,5 milyon manat olmuşdur (1).

Ümummillə lider Heydər Əliyev ölkə iqtisadiyyatının modernləşdirilməsinə, onun innovativ inkişafına, elm və kadr potensialının yüksəldilməsinə da böyük diqqət yetirirdi. Həmin siyasət bu gün də davam etdirilir və ölkə iqtisadiyyatının aqrar sahəsinin innovativ inkişafı təmin olunur. Bu işdə sahənin innovativ inkişafının maliyyələşdirilməsi məsələləri böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu səbəbdən də kənd təsərrüfatının innovativ inkişafının maliyyələşdirilməsi mexanizminin, o cümlədən sahədə innovasiya yönümlü investisiya qoyuluşlarının tədqiqi, onların ən səmərəli

mənbələrinin axtarılıb tapılması və təcrübədə tətbiqi iqtisadi problemlərin tədqiqinin ən prioritet istiqamətlərindəndir.

Materiallar.

Aqrar biznesdə əldə edilə biləcək müvəffəqiyyət yalnız təbii resursların olmasından deyil, daha çox yeni texnologiyaların tətbiqindən, yeni ideyaları yaradılmasından və reallaşdırılmasından asılıdır. Aqrar müəssisələrin postindustrial cəmiyyətdə gəlirliliyi və sabitliyi istehsal proseslərində məlumat və biliklərin istifadə edilməsindən asılıdır (Belikova, 2016: 35–38). Beləliklə kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətini yüksəltmək, istehsalın artımına nail olmaq, əmək məhsuldarlığını artırmaq və kənd ərazilərini inkişaf etdirmək üçün aqrar sahənin innovativ inkişaf yoluna keçməsi zəruridir. Yuxarıda qeyd edilən məsələlərdən irəli gələrək demək olar ki, sahədə ən vacib məsələlərdən biri dövlətin, elm müəssisələrinin və innovasiya biznesinin iştirakı ilə səmərəli innovasiya sisteminin yaradılmasıdır.

Amerikalı alim Y.Şumpeter innovasiya dedikdə yeni istehlak əmtəəsi növlərinin, yeni istehsal, nəqliyyat vasitələrinin, bazarların və təşkil formalarının tətbiqi və istifadəsi məqsədiylə dəyişikliklər edilməsini nəzərdə tuturdu. O hesab edirdi ki, innovasiyalar mənfəətin başlıca mənbəyidir: “mənfəət mahiyyətə yeni kombinasiyalatın yerinə yetirilməsinin nəticəsidir”, “inkişafsız mənfəət yoxdur, mənfəətsiz isə inkişaf yoxdur” (Malinin, 2013).

Aqrar sahə üçün dörd tip innovasiyalar xasdır: texniki-texnoloji; genetik-seleksion; təşkilatı-idarəetmə; sosial-iqtisadi. Genetik-seleksion innovasiyalar sırf kənd təsərrüfatı üçün innovasiyalardır. Onlara aşağıdakılar aiddir: yeni bitki sortlarının və hibridlərinin alınması; yeni cins və tip heyvanların, quşların alınması; xəstəliklərə, ziyanvericilərə, ətraf mühitin əlverişsiz şəraitinə davamlı olmaq üçün uyğunlaşdırılan heyvan və bitki növlərinin formalaşdırılması. Texniki-texnoloji və istehsal yönümlü innovasiyalara yeni texnologiya və texnikanın tətbiqi; sənaye texnologiyalarının bitkiçilikdə və heyvandarlıqda tətbiqi; əkinçilikdə və heyvandarlıqda elmi cəhətdən əsaslandırılmış sistemlərin tətbiqi; yeni gübrə növlərinin yaradılması və istifadəsi; heyvanların və bitkilərin mühafizəsi üçün yeni müdafiə vasitələrinin yaradılması və tətbiqi; əkinçiliyin biologiləşdirilməsi və ekolojiləşdirilməsi; yeni resursqoruyucu texnologiyaları birkiçilikdə və heyvandarlıqda tətbiqi aiddir (Zaporozhets, 2017: 89–94).

Təşkil və idarəetmə yönümlü innovasiyalara aqrar sahədə kooperasiyanın inkişafı və inteqrasiya edilmiş strukturların formalaşdırılması; aqrar sahəyə xidmətlərin göstərilməsinin və resurs təminatının yeni formaları; əməyin təşkilinin və motivasiyasının yeni formalarının yaradılması və tətbiqi; marketinq yönümlü innovasiyaların yaradılması və tətbiqi, aqrar sahədə yeni təşkil idarəetmə formalarının yaradılması; qərarların qəbul edilməsində yeni konsepsiya və üsulların işlənilib hazırlanması; innovativ inkişafın yeni forma və mexanizmlərinin yaradılması.

Sosial-iqtisadi innovasiyalara aqrar sahənin texniki təminatı sahəsində kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi; yeni daha yaxşı iş şəraitinin yaradılması; kənd əhalisinin sosial problemlərinin həlli; ətraf mühitin mühafizəsi və keyfiyyətinin yüksəldilməsi və s. aid etmək olar.

Aqrar sahənin innovativ inkişafında xarici təcrübəni araşdıraraq belə bir fikrə gəldik ki, ABŞ-n aqrar sektorunun innovasiya təminatı sistemi daha üstündür. Dünyada kənd təsərrüfatı üçün əlverişli şəraiti olan ölkələr çox olsada məhz ABŞ dünyada ən qabaqcıl kənd təsərrüfatı olan aparıcı ölkədir. Bu ABŞ hökumətinin aqrar sahədə apardığı innovasiyalara hərtərəfli dəstək siyasət ilə izah olunur. ABŞ və Avropa İttifaqı ölkələrində istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının rəqabət qabiliyyətinin artımına innovasiyaların sahəyə tətbiqi şərait yaradır. Kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı elmi tədqiqatlara məcmu illik xərclər ABŞ-da 4 milyard dollardan artıqdır.

Yeni iqtisadi reallıq şəraitində vəsaitlərin yüksək səviyyədə marjinallığı ilə fərqlənən aqrar sahəyə investisiya edilməsi innovasiyalı iqtisadi artımın ən səmərəli strategiyasıdır (Kurenayeva, Rybasova, 2012: 53-56).

Şübhə doğurmur ki, innovasiya fəaliyyətini həyata keçirmək üçün böyük investisiyalar tələb olunur. Investisiya gəlir əldə etmək üçün pul vəsaitlərinin (kapitalın) uzunmüddətli yatırımlarıdır. Misal üçün, əsas vəsaitlərin yaradılması, genişləndirilməsi, rekonstruksiyası və texnika ilə yenidən silahlanma üzrə xərclər investisiyalara aiddir.

Tədqiqatlardan məlum olur ki, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin çoxu investisiya yatırımlar, deməli innovasiyaları da maliyyələşdirmirlər. Onların əsas “innovasiyayönümlü” yatırımları yeni kənd təsərrüfatı texnikası və cins inəklər almaqdan ibarətdir. Digər innovasiyalara, məslən kənd təsərrüfatı işlərinin mexanikləşdirilməsi, avtomatlaşdırılması, yeni resursqoruyucu və ekoloji texnologiyaların işlənilib hazırlanması və tətbiqi, məyin təşkili və təhlükəsizliyinin artırılması kimi məsələlər demək olar ki, maliyyələşdirilmir. Satış sisteminin inkişaf etdirilməsi, işçilərin təlimləndirilməsi kimi məsələlər də diqqətdən kənar qalır. Bunların hamısı demək olar ki, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları üçün öz vəsaitlərinin çatışmamazlığı üzündən baş verir. Çünki innovasiya potensialının inkişafı aqrar sahəyə dövlət dəstəyi ilə özəl kapitalın axını olarsa baş verə bilər.

Ayrı-ayrı müəssisələr səviyyəsində innovasiyaların investisiya təminatı mexanizmi üç əsas istiqamətdə həyata keçirilir. Bunlar innovasiyaların maliyyələşdirilməsi üçün öz vəsaitlərinin səfərbər edilməsi; innovativ təşəbbüslərə dövlət dəstəyi; sahəyə özəl investorları cəlb etmək üçün əlverişli şəraitin yaradılması. (Vasyukivska, 2009: 310-314).

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı müəssisələrinin investisiya fəaliyyətinin təhlil edərkən qeyd etmək lazımdır ki, bu gün innovasiyalı inkişafın maliyyələşdirilməsi üçün investisiya mənbələrinin formalaşdırılması çox ciddi bir problemdir. Sahənin modernləşdirilməsi və innovasiyalı məhsulun yaradılması üçün maliyyə resurslarına tələbatın çox olması bu problemi daha da dərinləşdirir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları üçün innovasiya-investisiya fəaliyyətinin əsas istiqaməti vəsaitlərin texniki-texnoloji inkişafa sərmayə edilməsidir.

Bu istiqamətdə birinci problem innovasiya fəaliyyəti subyektlərinin investisiyalarla təmin edilməsi üçün maliyyə problemdir. Çünki hal hazırda innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan subyektlərin özünü təminatı etmək imkanları məhduddur; investisiyalar bazarı isə kifayət qədər inkişaf etməmişdir. Bu blokda ən ümdə məsələ investisiya kreditləridir. Mərkəzi bankın hədd faiz dərəcəsi kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün əlverişli deyil. Əgər 02.02.2023-cü il tarixə Mərkəzi bankın uçot dərəcəsi 8,5% idisə 30.03.23-cü il tarixə 8,75% olmuşdur (7). Azərbaycanda aqrar sahənin kreditləşdirilməsi güzəştli şərtlərlə həyata keçirilir.

Investisiya kreditləri aqrar biznesin innovativ inkişafı üçün zəmin yaradır. Lakin bu zaman paradoksal bir vəziyyət yaranır. Bir tərəfdən banklar kredit verməkdə maraqlıdırlar, digər tərəfdən isə aqrar müəssisələrinin investisiyalara ehtiyacı var. Lakin, banklar kredit vermirlər çünki, investisiyaların qayıtmaması təhlükəsi var, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları isə kredit götürməyə ehtiyat edirlər çünki, hazırkı iqtisadi şəraitdə artan faizlər onlar üçün ciddi problemə çevrilir. Bundan başqa innovasiya yönümlü investisiyaların özü də risklidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu problemlərin həlli əhəmiyyətli dərəcədə dövlət dəstəyindən və dövlətin aqrar sahənin inkişafına dair proqramlardan asılıdır. Dövlət dəstəyi ümumiyyətcə aqrar sahənin innovativ inkişafına qoyulan investisiyaların inkişaf etdirilməsinin prioritet istiqamətidir. Çünki, maliyyə resurslarının məhdud olduğu sahədə dövlət başlıca investora çevrilir.

Innovasiya infrastrukturuna gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, burada olan aqro və texnopark qurumları innovasiya sisteminin əsas hissəsi olmalıdırlar. Onlar kənd təsərrüfatında innovasiyaların yaradılmasını, təcrübədə mənimsənilməsini, transverini və geniş tətbiqini təmin etməlidirlər. 2022-ci ilin sonuna Azərbaycanın otuz iki rayonunda 51 aqropark yaradılmışdır. Onların ümumi layihə dəyəri 2,4 milyard manat, ərazisi isə cəmi 239,3 min hektardır. Onlardan otuz dördü bitkiçilik, on dördü bitkiçilik və heyvandarlıq, biri heyvandarlıq və ikisi çeşidləmə, qablaşdırma, emal və logistika sahəsində ixtisaslaşmışlar. Son zamana qədər aqroparkların inkişafına 1,3 milyard manat özəl investisiyalar yatırılıb. Bundan başqa dövlət aqroparklara dəstək tədbirləri həyata keçirir. 51 aqroparkda 27-si investisiya təşviqi sənədi almışdır. Onlardan iyirmi altı aqroparka ölkəyə texnoloji avadanlıq, texnika gətirmək üçün 44 milyon manata yaxın dəyərdə güzəşt tədbiq olunmuşdur, iyirmi beş aqroparkın yaradılması və genişləndirilməsi üçün 184 milyon dəyərinə güzəştli kredit ayrılmışdır. Bundan başqa aqroparkların infrastruktur təminatı dövlət vəsaiti hesabına reallaşdırılır. Lakin bunlara baxmayaraq Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsullarının hələ də dünya bazarında rəqabət qabiliyyəti aşağıdır.

İndiki zamanda ölkədə innovasiyalı inkişafı əngəlləyən başlıca amillər aşağıdakılardır: dünya bazarında rəqabətqabiliyyətli ola bilən yerli kənd təsərrüfatı məhsullarının kifayət qədər olmaması; biznes tərəfindən innovativ məhsullara ödəmə qabiliyyəti olan tələbin olmaması; innovasiyaların elmdən-biznesə sarı irəlilədən innovativ infrastrukturunun inkişaf etməməsi; aqrar sahədə innovasiya proseslərinin inkişafını stimullaşdıran işçi sxemlərinin olmaması..

Bununla bağlı aqrar və texnoparklarla yanaşı aqrotexnopolislərin yaradılması da diqqətdən kənar qalmamalıdır. Aqrotexnopolislərə elmi-tədqiqat və tədris mərkəzləri, universitetlər, ali təhsil müəssisələri, investisiya biznesinin inkubatorları, sahələr üzrə texnoparklar daxil olmalıdır. Beləliklə də aqrotexnopolislər innovasiya-məsləhət və məlumat mərkəzləri, innovasiya məhsulları üçün sınaq yeri ola bilərlər. Bunlarla yanaşı elm-istehsal sistemləri, institutların işləyib hazırladığı innovasiyaların tətbiq üçün xidmət müəssisələri, vençur müəssisələrinin də inkişaf etdirilməsi məqsədəuyğun olardı.

Nəticə

Bu gün aqrar sahənin inkişafında başlıca məsələlərdən biri investisiya fəaliyyətini təşkil etmək, resursları məhz prioritet istiqamətlərdə cəmləşdirilmək və optimal nəticəyə nail olmaqdan ibarətdir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, innovasiyaların köməyi ilə xammal ixracına yönəlmiş iqtisadiyyatından innovativ sosial yönümlü iqtisadiyyata keçidi həyata keçirmək mümkündür. Bunun üçün innovasiya yönümlü investisiya fəaliyyəti gələcəyə hədəflənməlidir, elm və istehsalın qarşılıqlı əlaqəsi təmin edilməlidir. Bunun üçün iri aqroxoldinqlərin potensialı vardır. Onlarda yeni texnologiyaların tətbiqi adi kənd təsərrüfatı müəssisələri ilə müqayisədə daha yüksək səviyyədədir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə kənd təsərrüfatı məhsulunun 80%-dən çoxu məhsulunun əmtəəlilik səviyyəsi çox aşağı olan ailə kəndli təsərrüfatlarının payına düşür. Bu isə aqrar sahədə innovasiyaların maliyyələşdirilməsi və tətbiqinin səviyyəsini xeyli aşağı salır. Burada kəndli ailə təsərrüfatlarının əmtəə təsərrüfatı olan fermer təsərrüfatları, orta və böyük kənd təsərrüfatı istehsal kooperativləri ilə kooperasiyası problemlərini həll etmək lazımdır. Bu zaman innovasiya fəaliyyətinə təsir edən bütün institusional amillər nəzərə alınmalıdır.

Ədəbiyyat

1. <https://www.stat.gov.az/>
2. Belikova, I.P. (2016). Spetsifika protsessov upravleniya innovatsionnoy deyatelnoy na predpriyatiyakh. Stavropol: Vestnik APK Stavropolya № S3. s.35–38.
3. Malinin, A. I. (2013). Innovatsionnoye razvitiye agrarnoy sfery ekonomiki. Vestnik CHGPU im. I. YA. Yakovleva № 3 (79), Chelyabinsk.
4. Zaporozhets, D.V. (2017). Upravleniye innovatsionnymi protsessami v regional'nykh sotsial'no-ekonomicheskikh sistemakh. Vestnik Instituta druzhby narodov Kavkaza. № 4. s. 89–94.
5. Kurenaya, V.V., Rybasova, YU.V. (2012) Factory rosta agrarnogo proizvodstva: regionalnyy aspekt. № 16. s.53–56.
6. Vasyukivska K. (2009). Investytsiyna pryvablyvist silskykh terytoriy Visnyk LNAU; Ekonomika APK. Lvov: №16(2). s. 310-314,
7. <https://www.cbar.az/>

Göndərildi: 25.02.2023

Qəbul edildi: 02.05.2023